

MÖTESPLATS INFÖR FRAMTIDEN

Borås 8-9 oktober 2003

Peter Almerud, frilansjournalist,
på uppdrag av Statens Kulturråd

Arbetsplatsbibliotek – en marginaliserad biblioteksverksamhet som fått nya former

När man idag tar upp en diskussion om arbetsplatsbiblioteken möts man ofta av positiva reaktioner, inte minst från dem som är involverade i verksamheten. Äntligen uppmärksammas arbetsplatsbiblioteken. Men på många håll möts man också av förvånade reaktioner. Finns det fortfarande arbetsplatsbibliotek? Och inte så sällan möts man av ointresse eller till och med en negativ attityd. Arbetsplatsbiblioteken ses som en verksamhet, som hör till en förgången tid, som en onödig kvarleva från ett ideologiskt svunnet 1970-tal, eller som en lyxverksamhet för fullt friska vuxna människor som istället borde kunna masa sig iväg till folkbiblioteket.

Arbetsplatsbiblioteken lever alltså i skymundan i bibliotekssamhällets periferi. Från att under 1970-talet och några år in på 1980-talet ha varit en verksamhet, som växte snabbt och som lovordades som ett effektivt sätt att vinna nya läsare, har den de senaste tio till femton åren marginaliserats, både i den kulturpolitiska diskussionen och i folkbibliotekens verksamhet.

Arbetsplatsbiblioteken i dess ”moderna” form växte fram i början av 1970-talet som en del av folkbibliotekens uppsökande verksamhet. Målen var dels att öka spridningen av kvalitetslitteratur genom att nå nya låntagargrupper, dels att ge biblioteksservice till människor som på grund av till exempel sina arbetstider annars hade svårt att besöka biblioteken. Arbetsplatsbiblioteken var alltså primärt en läsfrämjande verksamhet. Under 1970-talet och första delen av 1980-talet gjordes också ett stort antal studier, som visade att arbetsplatsbiblioteken dels lockade nya läsare, dels gjorde att människor som läste lite läste mer. Framgången förklarades bland annat med närheten till böckerna, att det var lätt att låna och att det begränsade bokurvalet var överskådligt. Ofta har också bokombudens och arbetskamraternas stora betydelse för att stimulera till läsning poängterats. Studierna visade också att arbetsplatsbiblioteken inte ledde till att folkbiblioteken fick fler besökare, tvärtom nöjde sig många tidigare biblioteksbesökare med arbetsplatsbiblioteket.

Arbetsplatsbiblioteken lyckades alltså i hög grad tillfredsställa läsbehovet. Men möjligen kan det faktum att arbetsplatsbiblioteken inte gav folkbiblioteken nya besökare ha påverkat folkbibliotekens attityd till arbetsplatsbiblioteken och bidragit till att arbetsplatsbiblioteken på många aldrig blev en riktigt integrerad del av folkbibliotekens verksamhet.

Bakgrunden till arbetsplatsbibliotekens framväxt var de försök med arbetsplatsutlåning som Litteraturutredningen genomförde i bland annat Malmö i början av 1970-talet. Försöken ansågs vara så lyckade att riksdagen 1975 införde ett särskilt statligt bidrag till kommunerna för att stimulera dem att starta arbetsplatsbibliotek. Detta bidrag fanns sedan kvar till 1993.

Verksamheten växte snabbt. I början av 1970-talet fanns det arbetsplatsbibliotek i 13 av landets då 480 kommuner. Tio år senare fanns det mer än 420 arbetsplatsbibliotek i sammanlagt 110 kommuner. 150 000 anställda hade då tillgång till bibliotek på sina arbetsplatser. Och ytterligare tio år senare fanns det omkring 1000 arbetsplatsbibliotek i omkring 170 kommuner. 250 000 anställda hade då tillgång till arbetsplatsbibliotek.

Samtidigt som verksamheten växte, växte ambitionerna. Man började allt mer tala om arbetsplatsbiblioteken som inte bara en ny kanal för biblioteken för att låna ut böcker och stimulera till läsning utan om arbetsplatsbiblioteken som en egen biblioteksform. Arbetsplatsbiblioteket skulle inte längre bara ha en läsfrämjande roll utan visa utställningar, vara ett centrum för facklig utbildning, dokumentation av arbetsplatsen och forskning om företaget, ordna skrivarverkstäder och vara en pålitlig informationscentral. Möjligen var den här utvecklingen på både gott och ont. Bland annat öppnade den för en facklig och partipolitisk profilering kring arbetsplatsbiblioteken. Den sammanföll i tiden med att kommunerna började införa policyn att företagen helt eller delvis skulle svara för

finansieringen av verksamheten. Vilket de långt ifrån alltid var beredda till. Och i slutet av 80-talet började arbetsplatsbiblioteken läggas ner.

Man kan dock konstatera att på den statliga kulturpolitiska nivån var stödet för arbetsplatsbiblioteken starkt under hela 80-talet och långt in på 90-talet. Utredning efter utredning lovordade arbetsplatsbiblioteken och ville se en utveckling av verksamheten.

1990 publicerade Statens Kulturråd en stor utredning om att vidga deltagandet i kulturlivet. I en delrapport ett år senare lyftes arbetsplatsbiblioteken fram, främst som en läsfrämjande verksamhet men också som en bas för till exempel skriververksamhet och utställningar. Rapporten pekade också på behovet av fortsatt statsbidrag till arbetsplatsbiblioteken. Ett och ett halvt år senare föreslog regeringen på Kulturrådets initiativ att det särskilda statliga bidraget till kommunerna för att inrätta arbetsplatsbibliotek skulle avskaffas, ett förslag som riksdagen biföll. Motiveringen för förslaget var att antalet ansökningar om bidrag hade minskat drastiskt och man hänvisade till kommunernas ansträngda ekonomi. Man kan dock notera att antalet ansökningar minskade kraftigt också de första åren på 1980-talet. Då ändrades i stället reglerna för bidraget och antalet ansökningar ökade igen.

Omfattande nedläggningar

När det statliga bidraget togs bort var nedläggningarna av arbetsplatsbiblioteken i full gång i såväl borgerligt som socialdemokratiskt styrda kommuner. Och det handlade om omfattande nedläggningar. På 10 år halverades verksamheten. 1990 fanns det enligt Bibliotekskalendern drygt 1043 arbetsplatsbibliotek i sammanlagt 167 kommuner. Tre år senare fanns det 894 arbetsplatsbibliotek i 131 kommuner. År 2000 fanns det 519 arbetsplatsbibliotek i 86 kommuner. Och två år senare fanns det 464 arbetsplatsbibliotek i sammanlagt 75 kommuner.¹ Verksamheten har alltså mer än halverats sedan 1990. Det första man skar ner på var personalinsatserna. Mellan 1990 och 1993 reducerades den personal på folkbiblioteken som arbetade med verksamheten med hälften. Ser man på antalet kommuner med arbetsplatsbibliotek liksom på antalet arbetsplatsbibliotek har minskningen varit ganska jämn från 1990 fram till idag.

Det finns dock stora skillnader mellan olika kommuner och både mellan och inom olika regioner. Samtidigt som flertalet kommuner skar ner på verksamheten behöll många den i det närmaste intakt. Och några kommuner byggde istället ut verksamheten när andra lade ner arbetsplatsbibliotek. Ett exempel är Norrköping, som ökade antalet arbetsplatsbibliotek kraftigt under åren runt 1990 och sedan har behållit verksamheten intakt. Även Malmö har gjort nysatser under 90-talet och har fortfarande ett stort antal arbetsplatsbibliotek. Katrineholm byggde med hjälp av bidrag från Kulturrådet upp en omfattande verksamhet ett par år in på 90-talet. 1995 hade man 24 arbetsplatsbibliotek. År 2002 återstod dock bara sex. Även Sundsvall byggde med hjälp av bidrag från Kulturrådet upp en omfattande verksamhet under första halvan av 90-talet. Liksom i Katrineholm har den dock reducerats kraftigt. Som mest hade man 45 arbetsplatsbibliotek. Idag återstår åtta.

I flera regioner har arbetsplatsbiblioteken helt eller i det närmaste helt försvunnit. 14 av de län som fanns 1990 – alltså mer än hälften av länen i landet – hade år 2002 mindre än 10 arbetsplatsbibliotek. I Värmlands län fanns år 2002 inga arbetsplatsbibliotek över huvud taget. De övriga var Uppsala län (9), Sörmlands län (8), Jönköpings län (8), Kronobergs län (1), Kalmar län (3), Blekinge (5), tidigare Kristianstad län

---

¹ Uppgifterna är inte helt tillförlitliga, bland annat eftersom man i den enkät som ligger till grund för uppgifterna inte har någon definition av begreppet arbetsplatsbibliotek. Uppgifterna i Bibliotekskalendern är dock de enda jämförbara uppgifter som finns, eftersom SCB sedan 1994 inte längre samlar in några uppgifter om arbetsplatsbiblioteken för folkbiblioteksstatistiken.

(6), Halland (5), tidigare Göteborgs- och Bohuslän (8), tidigare Skaraborgs län (8), Västmanlands län (3), Kopparbergs län (9) och Jämtlands län (7).²

I Östergötland fanns ungefär samma antal arbetsplatsbibliotek år 2002 som 1990. Det beror dock på Norrköpings expansion. Antalet kommuner i länet med arbetsplatsbibliotek minskade från åtta 1990 till fyra 2002. I Stockholms län minskade antalet arbetsplatsbibliotek från 129 år 1990 till 88 år 2002. Att minskningen inte varit större beror på att Stockholms stad har haft i det närmaste oförändrat antal arbetsplatsbibliotek – 86 år 1987, 94 år 1993 och 82 år 2002. Däremot började kommunerna runt Stockholm lägga ner sina arbetsplatsbibliotek redan i mitten av 80-talet. 1984 hade 18 kommuner i Stockholms län arbetsplatsbibliotek, 1990 var det 11, 1993 var det sex och 2002 var det fem. I Gävleborgs län har idag sju av tio kommunbibliotek arbetsplatsbibliotek som en del av sin verksamhet, vilket kan jämföras med genomsnittet i landet, där motsvarande siffra är fyra av tio.

I allmänhet har kommunerna byggt upp verksamheten med hjälp av bidrag från Kulturrådet. Många av dessa kommuner har idag helt lagt ner verksamheten, andra har reducerat den kraftigt. Mellan 1975 och 1993 fick 121 kommuner bidrag från Kulturrådets särskilda anslag för arbetsplatsbibliotek. Av dem har 50 stycken eller 40 procent fortfarande verksamhet på arbetsplatser. Också här är det stor skillnad mellan olika regioner. I Stockholms län har 15 av länets 26 kommuner fått bidrag till arbetsplatsbibliotek. Av dem har 11 lagt ner samtliga sina arbetsplatsbibliotek. I Östergötland har fyra av länets 13 kommuner fått bidrag. Tre av dem har fortfarande arbetsplatsbibliotek som en del av den kommunala biblioteksverksamheten. I Kalmar län har fem av länets 12 kommuner fått bidrag. Idag är det bara en av dem som har någon verksamhet. I Örebro län har sju av länets 11 kommuner fått bidrag. Sex av dessa har fortfarande verksamhet på arbetsplatser. Och i Norrbotten har sju av länets 14 kommuner fått bidrag. Av dem har bara två behållit någon verksamhet.

Det bör också noteras att ett stort antal kommunbibliotek genom åren har byggt upp arbetsplatsbibliotek utan statliga bidrag. Många av dem har lagt ner sin verksamhet, men 23 av de kommuner som idag har arbetsplatsbibliotek, dvs. 30 procent, har byggt upp verksamheten utan bidrag från Kulturrådet.

Flera faktorer samverkade

Det brukar sägas att orsaken till nedläggningarna var kommunernas ansträngda ekonomi. Besparingskrav på biblioteksverksamheten var dock knappast den enda orsaken, kanske inte ens den främsta. För det talar dels att nedläggningarna av arbetsplatsbiblioteken inleddes några år innan kommunbiblioteken drabbades av de stora besparingskraven, dels att minskningen varit så jämnt fördelad över åren, dels att flera kommuner byggt ut verksamheten medan andra skurit ner, dels att många kommuner behållit verksamheten mer eller mindre intakt. Man kan också notera att samtidigt som kommunerna började skära i verksamheten på arbetsplatserna – liksom i sjukhusbiblioteken och biblioteksverksamheten för förskolorna och fritidshemmen – byggde de ut verksamheten för äldreomsorgen och i viss utsträckning också talboksverksamheten.

Förmodligen är det istället en rad olika faktorer, som samverkat och som haft olika tyngd i olika kommuner och regioner vid olika tidpunkter.³

- Den kärvare kommunala ekonomin.

---

² Jag har här inte tagit med Gotlands län eftersom det bara består av en kommun.

³ För att få en bild av de olika faktorernas tyngd och hur de samverkade skulle man behöva göra detaljerade studier av utvecklingen i ett några olika kommuner.

- De omfattande omorganisationerna med bland annat decentralisering och nya nämndstrukturer ledde till att det inte fanns någon politisk instans i kommunerna som försvarade arbetsplatsbiblioteken.
- Folkbiblioteken behövde frigöra resurser för den växande verksamheten med bibliotek i omsorgen.
- Verksamheten med arbetsplatsbibliotek var dåligt integrerad i folkbibliotekens verksamhet och många menade att den stal resurser från den "egentliga" biblioteksverksamheten.
- Det fanns oklarheter när det gäller målsättningen för arbetsplatsbiblioteken och därmed också vad gäller ansvarsfördelningen mellan olika parter, till exempel när det gäller finansieringen.
- Arbetsplatsbiblioteken hade blivit en fackligt och partipolitiskt profilerad fråga.
- Företagen var obenägna att bidra ekonomiskt till verksamheten.
- Strukturförändringar i näringslivet.
- Verksamheten hade inte sällan en svag förankring i det lokala facket.
- 90-talets krisår tvingade de fackliga organisationerna att fokusera på frågor som nedläggningar och personalnedskärningar.

1200 arbetsplatsbibliotek

Det var dock inte på alla arbetsplatser där de kommunala arbetsplatsbiblioteken lades ner som verksamheten med arbetsplatsbibliotek upphörde. I en del fall har företagen tagit på sig ansvaret för en fortsatt verksamhet med arbetsplatsbibliotek utan samverkan med folkbiblioteken. Vanligtvis ger dessa företag ett årligt bidrag till verksamheten, som sköts av bokombud som utses av de fackliga organisationerna.

Från mitten av 1980-talet växte det parallellt med arbetsplatsbiblioteken i kommunal regi fram arbetsplatsbibliotek, som etablerades av fackliga organisationer i samarbete med En bok för alla. Upprinnelsen var att riksdagen 1985 inrättade ett bidrag till kultur i arbetslivet. Bidraget fördelades de första åren av regeringen till främjandeorganisationerna och Litteraturfrämjandet gjorde med hjälp av bidraget omfattande satsningar på mindre arbetsplatsbibliotek i samarbete med fackliga organisationer. Sådana bibliotek inrättades inte bara på större arbetsplatser utan också på små. Runt 1990 hade man startat omkring 300 sådana bibliotek. När Litteraturfrämjandet avvecklades 1992 togs verksamheten över av En bok för alla, som idag har samarbete med drygt 400 arbetsplatsbibliotek. Vanligtvis är det fackliga organisationer som svarar för verksamheten.

Exakt hur många arbetsplatsbibliotek det finns idag är det ingen som vet. Det beror också på hur man definierar vad som är ett arbetsplatsbibliotek. En rimlig definition skulle kunna vara *en boksamling med allmänlitteratur som finns på en arbetsplats och är till för de anställdas fritidsläsning och som någon tar ansvar för och som förnyas kontinuerligt*. Med den definitionen skulle antalet arbetsplatsbibliotek kunna uppskattas till omkring 1200, varav 500 i kommunal regi, 400 i facklig regi i samarbete med En bok för alla och 300 fristående arbetsplatsbibliotek.

För att få en tydligare bild av hur verksamheten ser ut gjorde Kulturrådet via LO-förbunden en enkät på försommaren 2002. Svarefrekvensen var låg, men enkätsvaren visar ändå på ett tydligt mönster. Omkring en tredjedel av arbetsplatsbiblioteken får ekonomiska bidrag från företagen och en lika stor andel från de fackliga organisationerna. I allmänhet är det arbetsplatsbibliotek som drivs i samarbete med folkbiblioteken eller fristående arbetsplatsbibliotek som får bidrag från företagen. De bibliotek som finansieras av facken har ofta ett samarbete med En bok för alla. Det gäller två tredjedelar av dem. Vid lite mer än två tredjedelar arbetsplatsbiblioteken finns bokombud, som sköter verksamheten,

oftast på betald arbetstid. När bokombuden inte får använda betalt arbetstid handlar det ofta, men långt ifrån alltid, om fackligt finansierade bibliotek i samarbetet med En bok för alla.

Tre faser

Utvecklingen av arbetsplatsbiblioteken kan i mycket grova drag delas upp i tre faser, som delvis överlappar varandra eftersom utvecklingen har varit olika i olika kommuner:

- En försöksperiod i början av 1970-talet.
- En etablerings- och utvecklingsfas med stöd av kulturpolitiska initiativ, inte minst statsbidrag, från mitten av 1970-talet till början av 1990-talet.
- En nedskärnings- och stabiliseringsperiod från slutet av 1980-talet och framåt.

Litteraturutredningens försöksverksamhet kom att betyda mycket för utformningen av arbetsplatsbiblioteken under etableringsfasen, dels eftersom den lade grunden till den kulturpolitiska ideologi som formade verksamheten, dels eftersom erfarenheterna av försöksverksamheten låg till grund för utformningen av statsbidraget, vilket i sin tur i hög grad styrde utformningen av verksamheten, till exempel när det gällde valet av arbetsplatser, arbetsplatsernas storlek och frekvensen av bibliotekariebesök.

I den kulturpolitiska retoriken växte under etableringsfasen ambitionerna med verksamheten långt utöver det ursprungliga läsförmedlande målet. Det är tveksamt om de ambitionerna fick något större genomslag i den praktiska verksamheten. Däremot påverkade den sannolikt synen på arbetsplatsbiblioteken och olika parter - inte minst kommunernas - ställningstaganden i frågor som om verksamheten med arbetsplatsbibliotek hör till folkbibliotekens egentliga uppgifter, vem som har det grundläggande ansvaret för dem och vem som skall finansiera dem.

Nedskärnings- och stabiliseringsperioden karaktäriseras av en ökad flexibilitet och ett minskat kommunalt ansvarstagande för verksamheten. De tidigare enhetliga modellerna övergavs, både när det gäller finansieringsformerna och de olika parternas ansvar för den löpande verksamheten. Från början var arbetsplatsbiblioteken helt finansierade av kommunerna med stöd av statliga bidrag. Under slutet av 1980-talet och 1990-talet växte det fram en rad olika finansieringsformer. På en del håll fortsatte kommunerna att själva finansiera verksamheten. På andra håll finansierade kommunerna delar av verksamheten medan även företagen gick in med medel. Ibland betalade företagen för verksamheten i förhållande till antalet anställda, ibland betalade de i förhållande till servicenivån. Och ibland tog kommunerna ut avgifter för arbetsplatsbibliotek på privata företag men inte för arbetsplatsbibliotek inom kommunal verksamhet. En trend, som inleddes redan under 1980-talet, var också att allt mer av ansvaret för den löpande verksamheten flyttades över på bokombuden, som oftast men inte alltid var utsedda av de fackliga organisationerna. Under 1990-talet reducerades på många håll bibliotekariebesöken på arbetsplatserna helt och bibliotekariens roll blev att svara för bokurvalet, ha löpande kontakt med bokombuden och arrangera olika former av bokombudsträffar. En del företag kapade helt banden till kommunbiblioteken och tog själva på sig ansvaret för en fortsatt verksamhet med arbetsplatsbibliotek på företaget. Många arbetsplatsbibliotek etablerades också av de fackliga organisationerna utan att de hade någon koppling till kommunbiblioteken.

Generellt sett kan man se flera tydliga drag i utvecklingen av verksamheten med arbetsplatsbibliotek sedan starten i början av 1970-talet:

- Det har funnits ett gap mellan statens och kommunernas ambitioner, både när det gäller arbetsplatsbibliotekens kvantitativa och kvalitativa utbyggnad.

- Det har funnits en obalans mellan de olika parterna (stat, kommun, företag, fackliga organisationer) syn på ansvaret för verksamheten.
- Modellerna har övergetts och såväl resurser som arbetsformer har anpassats till de lokala förutsättningarna.
- Kommunerna har minskat sitt ansvarstagande för arbetsplatsbiblioteken och allt mer av ansvaret för verksamheten har flyttats över på företagen (ekonomiskt) och bokombuden (skötseln av den löpande verksamheten). Det innebär också att folkbiblioteken har ändrat sin syn på verksamheten, som från början bedrevs på samma villkor som övrig uppsökande verksamhet. Från att ha varit en del av bibliotekens ordinarie verksamhet har den blivit en tilläggstjänst.
- Arbetsplatsbiblioteken har haft svårt att integreras i folkbibliotekens övriga verksamhet.
- Det har skett en förskjutning i verksamheten från industri till tjänstesektor och från privat näringsliv till offentlig verksamhet.
- Det har växt fram arbetsplatsbibliotek med företag och/eller fackliga organisationer som huvudmän vid sidan av de kommunala arbetsplatsbiblioteken.

Inget enhetligt vägval

Mats Herder gjorde i sin avhandling om arbetsplatsbiblioteken (1986), bland annat med utgångspunkt från Kulturrådets utredningsarbete och Folkbiblioteksutredningens syn på verksamheten, bedömningen att arbetsplatsbiblioteken stod inför ett vägval. ”Utredningarna aktualiserade den övergripande målsättningsfrågan om arbetsplatsbiblioteken är ett uppsökande biblioteksarbete, som i huvudsak ska väcka läslust och intresse för kommunbibliotekets utbud, eller framförallt ska betraktas som en del av en decentraliserad kulturverksamhet, vars syfte mer sammanhänger med försök att lösa problem i arbetslivet. Det väsentliga är då inte att nå nya låntagare utan att förbättra arbetsmiljön. Regeringens proposition som riksdagen antog den 6 juni 1985 innebar en kompromiss mellan dessa ståndpunkter, men ännu inte något nytt vägval.”⁴

Ett arbetsplatsbibliotek kan självfallet vara både en läsfrämjande verksamhet och ett sätt att förbättra arbetsmiljön. Det finns ingen motsättning mellan de båda rollerna. Vilken roll man betonar har dock betydelse för verksamhetens finansiering och inriktning. Om det är en läsfrämjande verksamhet faller den på ett naturligt sätt inom ramen för folkbibliotekens uppdrag och styrs av kulturpolitiska intentioner och prioriteringar. Den bör då vara en integrerad del av folkbibliotekens verksamhet som bedrivs på samma villkor som andra delar av verksamheten. Om det är en åtgärd för att förbättra arbetsmiljön ligger ansvaret för finansiering, omfattning och inriktning istället främst på arbetsgivarna och de fackliga organisationerna.

I diskussionen om arbetsplatsbiblioteken har man på den statliga kulturpolitiska nivån under 90-talet lyft fram den läsfrämjande rollen, uppgiften att väcka läslust. Men man har också betonat deras betydelse för arbetsmiljön liksom att arbetsplatsbiblioteken också är arbetsgivarnas och fackens ansvar och att företagen bör vara med och finansiera verksamheten. Den kompromiss, som Mats Herder talar om, består alltså fortfarande på statlig kulturpolitisk nivå.

De fackliga organisationerna har under 90-talet tonat ner kraven på en utbyggnad av arbetsplatsbiblioteken. Istället har man lyft fram språkets, läsningens och skrivandets betydelse, inte minst i ett demokratiskt perspektiv, och tagit upp arbetsplatsbiblioteken i det sammanhanget. Många av de arbetsplatsbibliotek, som har startats av de fackliga organisationerna, har också startats inom ramen för större läsfrämjande projekt.

---

⁴ Herder, Mats, *Arbetsplatsbibliotek i Sverige*, Uppsala 1986, s. 142.

På kommunal nivå finns inget enhetligt vägval. De enskilda kommunerna har däremot gjort vägval genom sina beslut om folkbiblioteken ska ha en verksamhet med arbetsplatsbibliotek och om de i så fall själva ska svara för kostnaden för verksamheten eller om den helt eller delvis ska finansieras av arbetsgivarna. Valet av finansieringsform behöver inte vara ett medvetet uttryck för hur man ser på arbetsplatsbiblioteken. Det kan också vara mer slumpartat och bero på bibliotekets ekonomi, företagets betalningsvilja, att man lånar fungerande finansieringsmodeller från andra kommuner, etcetera. Det är ändå rimligt att hävda att valet av finansieringsform medvetet eller omedvetet speglar vilken syn man har på arbetsplatsbibliotekens roll. När kommunen väljer att själv finansiera arbetsplatsbiblioteken ser den verksamheten som en naturlig del av kommunens kulturpolitiska satsningar. Man avhänder sig då inte heller möjligheten att själv bestämma omfattning och inriktning på verksamheten, till exempel vilken typ av arbetsplatser man ska prioritera. Om kommunen däremot kräver att företagen helt eller till stor del ska finansiera verksamheten innebär det att man ser arbetsplatsbiblioteken som i första hand företagets ansvar och verksamheten som en tilläggstjänst, som biblioteket kan erbjuda när ett företag frågar efter den men som ligger utanför bibliotekets ordinarie verksamhet och som inte faller inom ramen för kommunens kulturpolitiska uppdrag. I det sammanhanget kan man notera att många kommuner tar betalt för arbetsplatsbibliotek på privata företag men inte på kommunens egna arbetsplatser, dvs. på arbetsplatser där kommunen har ett arbetsgivaransvar. När finansieringen är delad kan det ses som ett uttryck för att man anser att arbetsplatsbiblioteken är ett ansvar för både kommunen och företagen. Det bör dock understrykas att om en förutsättning för att verksamheten ska finnas är att företagen är med och bekostar verksamheten blir det inte behovet av läsfrämjande insatser som avgör vilka som har tillgång till arbetsplatsbibliotek och inte, utan arbetsgivarens och/eller de fackliga organisationernas attityd till verksamheten.

Diskussionen om arbetsplatsbibliotekets målsättning är viktig också för att kunna bedöma inriktning och nivå på bibliotekarieinsatserna, något som bland annat har stor betydelse för kostnaderna för arbetsplatsbiblioteken. På många håll har kommunbiblioteken minskat eller helt upphört med bibliotekariebesök på arbetsplatserna. Ur ett traditionellt biblioteksperspektiv har man därmed reducerat verksamhetens informationsinnehåll. Om man ser arbetsplatsbiblioteken som en biblioteksform, som ska kunna ge samma låntagarservice som ett "vanligt" bibliotek men i minimiformat innebär det naturligtvis en försämring av kvaliteten på verksamheten. Anser man däremot att ett arbetsplatsbiblioteks viktigaste funktion är att stimulera till läsning är den slutsatsen inte alls självklar. Bokombuden finns ständigt på arbetsplatsen, känner sina arbetskamrater och ingår naturligt i arbetsgemenskapen. Förmodligen har därför ett engagerat bokombud större förutsättningar att stimulera sina arbetskamrater till läsning än en bibliotekarie, som besöker arbetsplatsen under en timme eller två med några veckors mellanrum. Det förutsätter dock att bokombuden får stöd, utbildning och stimulans. Många kommunbibliotek – men långt ifrån alla – har också utvecklat former för att ge bokombuden stöd.

Nysatsning kulturpolitiskt motiverad

Kulturpolitiken har ett starkt fokus på att allas möjlighet att ta del i kulturlivet liksom på att främja bildningssträvanden. Den betonar också vikten av att öka tillgången till och intresset för litteratur i hela landet och poängterar läsningens betydelse för människors förmåga att använda språket, en förmåga som har betydelse inte minst för möjligheterna att vara med och forma samhället. I sin dagordning för de kulturpolitiska insatserna under den nuvarande regeringsperioden säger kulturministern också att kulturen måste bli ett naturligt inslag på arbetsplatserna.

Det är omvittnat att arbetsplatsbibliotek är ett effektivt sätt att stimulera inte minst läsovana människors intresse för litteratur och stimulera till läsning. Genom arbetsplatsbiblioteken kan människor, som på grund av sina arbetstider eller av andra skäl har svårt att besöka ett bibliotek, få tillgång till ett relativt brett utbud av litteratur.

Mot den bakgrunden är en nysatsning på arbetsplatsbiblioteken väl kulturpolitiskt motiverad. En sådan bör dock ske med andra förtecken än den satsning som gjordes under arbetsplatsbibliotekens uppbyggnads- och etableringsperiod. Den satsningen karaktäriserades av att omfattande statsbidrag till folkbiblioteken kopplades till en strävan efter att etablera modeller och normer för hur verksamheten skulle bedrivas. Verksamheten blev i den form statsbidragen krävde också förhållandevis kostnadskrävande. 90-talet har istället karaktäriserats av att det har växt fram en rad olika former för verksamheten. Vid sidan av de arbetsplatsbibliotek, som drivs av folkbiblioteken, har det dessutom växt upp fristående arbetsplatsbibliotek och arbetsplatsbibliotek i facklig regi.

Eftersom ett arbetsplatsbibliotek har en viktig läsfrämjande roll oavsett vem som är huvudman för verksamheten bör en nysatsning inte bara omfatta arbetsplatsbibliotek, som en del av folkbibliotekens verksamhet, utan även fristående arbetsplatsbibliotek och arbetsplatsbibliotek i facklig regi.

Som nämnts är målsättningen för arbetsplatsbiblioteken ofta oklar. Det är därför viktigt att det initieras en bred diskussion om målen för verksamheten.

Arbetsplatsbiblioteken lever en tämligen anonym tillvaro och det är en verksamhet, som är okänd för väldigt många. Det finns därför ett behov av breda informationsinsatser om arbetsplatsbiblioteket, både som ett sätt att stimulera till läsning och som ett sätt att skapa en bättre arbetsmiljö.

De fristående arbetsplatsbiblioteken och arbetsplatsbiblioteken i facklig regi är i ännu större utsträckning än arbetsplatsbiblioteken i kommunal regi beroende av det finns engagerade bokombud. De blir därmed sårbara. De har ibland också problem med att förnya bokbeståndet i tillräckligt stor omfattning. Det finns därför ett behov av att utveckla former för samarbete mellan dessa arbetsplatsbibliotek och folkbiblioteken.

Bokombuden har en central roll i arbetsplatsbibliotekens verksamhet. Oavsett huvudmannaskap finns det behov av att utveckla formerna för stöd, utbildning och stimulans till bokombuden. Det finns också ett behov av att skapa utrymmen för erfarenhetsutbyte, både för bokombuden och för de bibliotekarier som arbetar med verksamheten.

Arbetsplatsbiblioteken skulle i betydligt större utsträckning än idag kunna vara bas för andra läsfrämjande aktiviteter på eller i anslutning till arbetsplatsen. Det finns därför ett behov av att utveckla och pröva olika former för läsfrämjande aktiviteter i anslutning till arbetsplatsbiblioteken.

Flertalet av de utvärderingar som har gjorts av arbetsplatsbibliotekens verksamhet gjordes under 70- och 80-talen. Därefter har ytterst få utvärderingar gjorts. Samtidigt har verksamheten på många håll ändrat karaktär. När det gäller de fristående arbetsplatsbiblioteken och arbetsplatsbiblioteken i facklig regi finns överhuvud taget inga mer omfattande utvärderingar. Det betyder att den kunskap som finns i mycket är föråldrad. Det finns därför ett behov av systematiska och jämförbara utvärderingar av verksamheten.